

Dresler, Petr

Sídlištní objekty

In: Dresler, Petr. *Opevnění Pohanska u Břeclavi*. Měřínský, Zdeněk (editor); Klápště, Jan (editor). 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2011, pp. 148-158

ISBN 9788021054219

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/127649>

Access Date: 23. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

SÍDLIŠTNÍ OBJEKTY

V nejbližším okolí prozkoumaných zbytků hradby i pod nimi se podařilo prozkoumat několik sídlištních objektů. Jde většinou o objekty zahloubené a jen ve čtyřech případech můžeme bezpečně uvažovat o nadzemních objektech, tedy o takových, jejichž využitý prostor se nacházel nad úrovní tehdejšího povrchu.

Objekty dělíme na ty, které existovaly před výstavbou hradby, v době existence a po zániku hradby. Z chronologického hlediska se jedná o objekty časně slovanské, velkomoravské a mladší středověké až novověké.

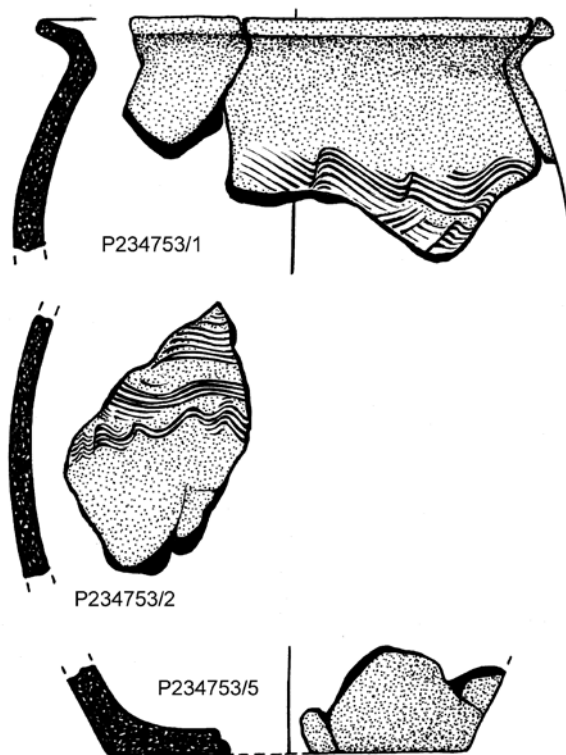
Časně slovanské a starohradištní objekty

Do tohoto období jsou řazeny objekty postavené a zničené do období před výstavbou hradby. V jejich výplni byl nalezen pouze časně slovanský materiál, především keramika. Zpracování objektů již na přelomu 70. a 80. let 20. století provedl B. Dostál ve dvou publikacích zaměřených čistě na tuto periodu osídlení Pohanska (*Dostál 1982b, 1985*).

Objekty a nálezy časně slovanské periody byly objeveny pod hradbou, zčásti na severovýchodním úseku mimo destrukce opevnění. Souvisí s dalšími časně slovanskými objekty odkrytými výzkumem na ploše Lesní školky a Severního předhradí. B. Dostál rozlišil v keramickém inventáři objektů tři vývojové fáze: starší časně slovanskou, mladší časně slovanskou a starohradištní. Nejzajímavější je starší časně slovanská nacházející se právě pod hradbou, zahlubující se do humusovité vrstvy (mladšího subfosilního horizontu), na níž byla hradba později postavena.

Velkomoravské objekty

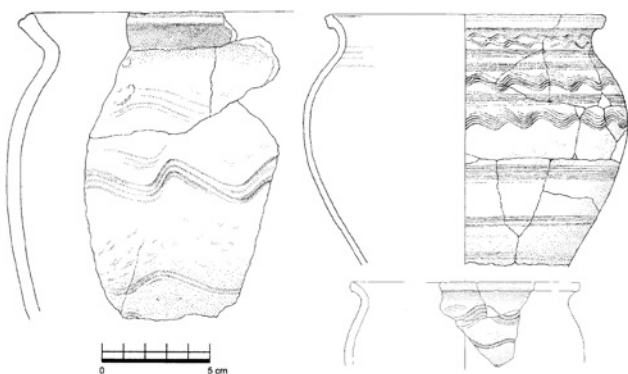
Objekty, které podle archeologického materiálu můžeme zařadit do velkomoravské fáze osídlení, se většinou nacházely uvnitř opevněného areálu, v případě severovýchodního úseku

Obr. 195 – Výzkum R18. Výběr keramického materiálu z objektu O1/R18. Kresba D. Švalbachová.

Obr. 196 – Výzkum R18 a R19. Zahloubené objekty a žlaby.

Obr. 197 – Výzkum R19. Keramika z objektu O1/R19. Kresba S. Plchová.

destrukce opevnění i vně, kde se k centru připojuje Severní předhradí. Do výzkumu R18 nebyl objeven žádný objekt s velkomoravským inventářem, který by se nacházel pod hradbou nebo byl s hradbou v takovém stratigrafickém vztahu. Velkomoravské zahloubené i nadzemní objekty hradbu vždy respektovaly a až na výjimky se od hradby nacházely ve větší vzdálenosti.

Zahloubené objekty

Z výplně zahloubených objektů O1/R18 a O1/R19 pochází velkomoravský keramický materiál. Charakter výplně objektů, tenká vrstva s materiálem na dně převrstvená sterilní jílovitou navázkou, ukazuje na krátkodobou existenci objektů a na jejich úmyslné zасыпání před výstavbou hradby, spíše palisády. Jsou to jediné velkomoravské objekty, které byly zасыпány před výstavbou hradby, a v případě objektu O1/R18 se jedná o jediný velkomoravský objekt, nad kterým byla postavena hradba. Neznamená to však jistě, že by hradba musela být postavena až na sklonku 9. století. Právě naopak, objekty i keramika mohou pocházet z doby okolo přelomu 3. a 4. čtvrtiny 9. století, tedy z doby „lokace“ a výstavby Pohanska. Ostatně objekty se nacházejí v té části centrálního areálu, odkud prozatím nemáme doklady intenzivního osídlení a kde předpokládáme, že hradba byla postavena později, jak to dokládá starší palisáda pod hradbou.

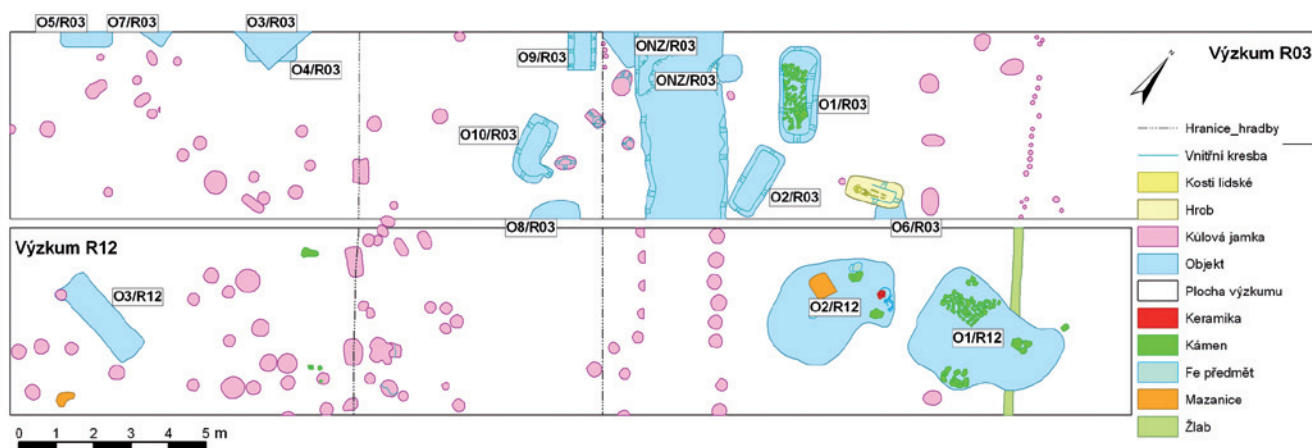
Ostatní zahloubené velkomoravské objekty odkryté archeologickým výzkumem mají výplň kompaktní a plnou archeologického materiálu. Výjimkou je objekt O10/R14 (zemnice s depotem), většina jehož výplně je tvořena destrukční vrstvou hradby. Analýza objektu byla provedena záhy B. Dostálem a v jeho práci je objekt sledován v rámci kapitoly o chronologickém vývoji hradby.

Sídlištní objekty nacházející se na vnější straně hradby se koncentrují na severovýchodním úseku opevnění. Jedná se o objekty O1/R12, O2/R12, O1/R14, O9/R14 a O3/R15. Většina z nich nebyla doposud analyzována kompletně, pouze v případě objektu O1/R12 je B. Dostál názoru, že se jedná o starohradištní zahloubený objekt náležející staršímu uskupení časné slovanské osady II (*Dostál 1982b*). Problémem je však palisádový žlab, který ztotožňují s představeným palisádovým plotem hradby, jenž, jak vyplývá z terénní dokumentace, byl tímto objektem narušen. Potom by žlab musel být ještě starší než časné slovanský. Více pravděpodobná je varianta, že B. Dostál upravil stratigrafický vztah objektu a žlabu dodatečně. Vzhledem k lokalizaci objektů do předpolí hradby již na území Severního předhradí není vyloučeno, že naopak všechny objekty náležejí do fáze těsně před zánikem hradiska, kdy na úkor obrany byla zastavována i strategická plocha v předpolí hradby. V případě útoku by potom mohly být tyto objekty úmyslně strženy. Vyčištění prostoru před hradbou bylo doporučováno již Aineiásem Taktikem (*Vegetius 1977*), velmi často ve středověku (*Contamine 2004*) a stejným způsobem byly na příkaz plukovníka Radouita de Suches strženy domy na vnější straně hradby a v předpolí při přípravách obrany Brna za třicetileté války v roce 1645 (*Němčík 1995*).

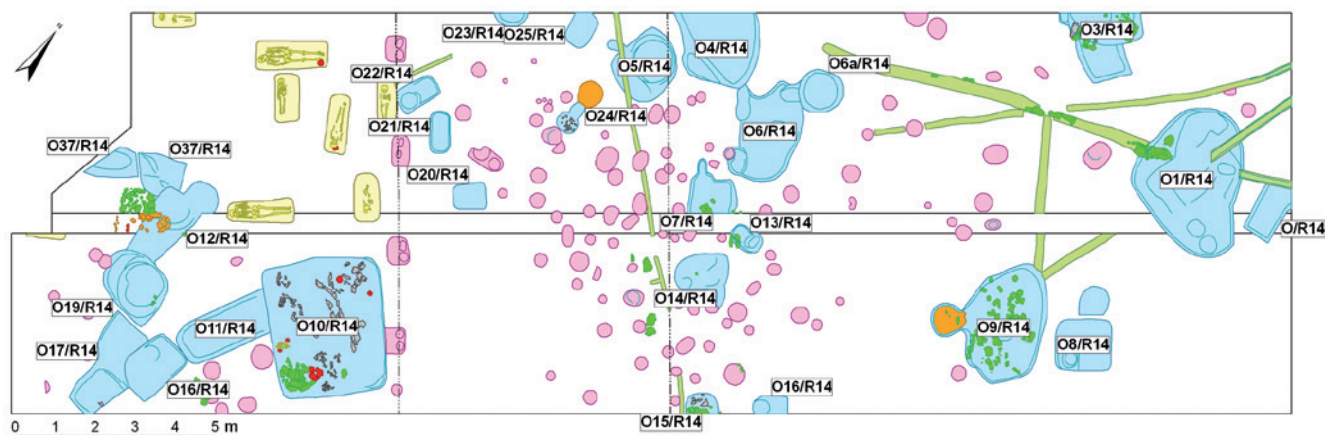
Vyhodnocení a chronologické zařazení objektů bude možné až po kompletní deskripci a analýze keramického materiálu i ze Severního předhradí. Výše uvedená hypotéza je založena pouze na sledování vztahu objektů k hradbě a není definitivní.

Nadzemní objekty

První nadzemní objekt prozkoumaný při výzkumu destrukce opevnění se nacházel na ploše výzkumů R03, R12 a R15. Podle nalezeného keramického inventáře jsou všechny objekty velkomoravského stáří.

Obr. 198 – Výzkum R03 a R12. Zahloubené objekty a žlaby.

Obr. 199 – Výzkum R14. Zahloubené objekty a žlaby. Legenda viz Obr. 198.

Obr. 200 – Výzkum R11 a R15. Zahloubené objekty a žlaby. Legenda viz Obr. 198.

Objekt O28/R15

Popis a vyhodnocení objektu provedl již v roce 1979 B. Dostál v souvislosti s analýzou výzkumu destrukce opevnění (Dostál 1979).

Nadzemní objekt byl identifikován pod destrukcí tílní dřevěné stěny a jádra hradby na základě nálezu pražnice a kumulace celých nádob nebo rozbitých celých nádob, keramického kruhu a dalšího nekeramického inventáře (ostruha, lžičkovitý vrták, jednostranně zahrocený kostěný předmět) v okolí pražnice. Konečné rozměry nadzemního objektu byly odvozeny z výskytu kulových jamek zahloubených do podloží okolo pražnice a z koncentrace nádob. Okolo pražnice a nádob se objevila dobře vypálená mazanice s otisky prutů. Západně od pražnice a částečně pod ní se nacházela propálená plocha ohniště.

Podle názoru B. Dostála je možné na základě keramického inventáře datovat objekt do první poloviny 9. století i přes výskyt některých vyspělých tvarů keramiky (Dostál 1979). Jeho datování tak podpořilo hypotézu definovanou o rok dříve ve spojitosti se zahloubeným objektem O10/R14 s depotem železných předmětů v keramické nádobě u pece (Dostál 1977–1978).

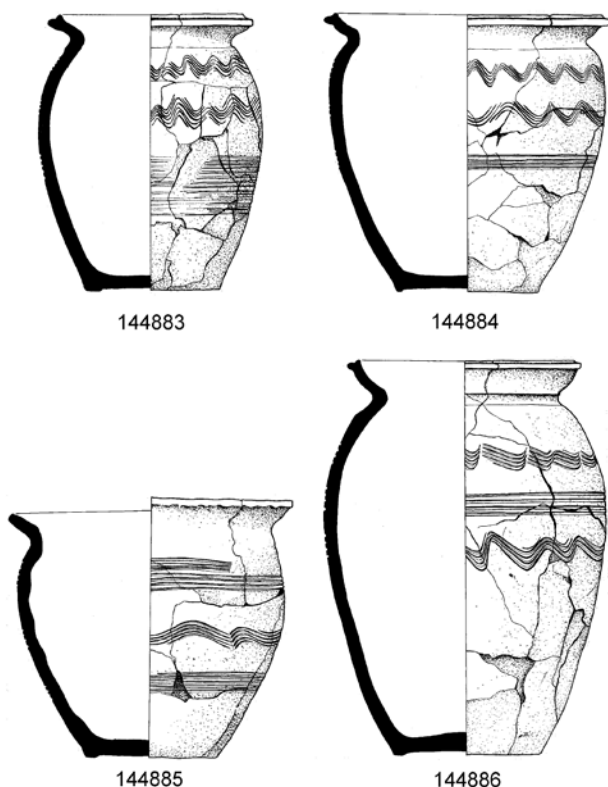
Objekt O11/R03

Pod destrukcí tílní dřevěné stěny a jádra hradby se podle písemné dokumentace nacházely dvě pražnice. Ve skutečnosti se jednalo pouze o jednu. Kolem ní byly nalezeny celé nádoby nebo rozbité celé nádoby, kování vědra a přeslen. Pod pražnicí se nacházela propálená plocha, pravděpodobně zbytek topeniště ohniště.

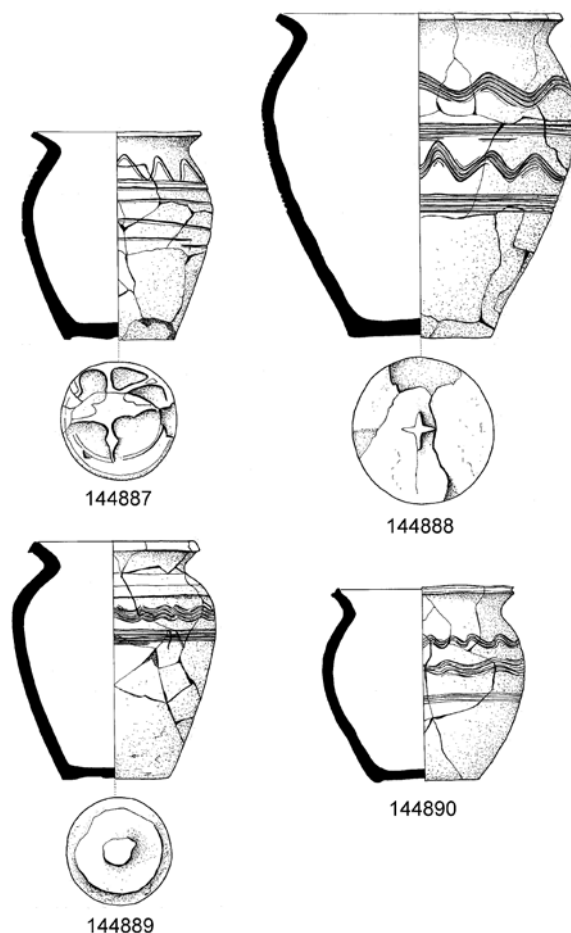
Nádoby a další nálezy se koncentrovaly na pruhu širokém 1,5 m. Další informace k objektu nemáme. Tvary keramických nádob a jejich výzdoba jsou podobné jako u nádob z objektu O28/R15, stejně tak velikostní spektrum nádob.

Objekt O3/R18/R19

Na ploše posledně realizovaných výzkumů jsme v obdobné pozici ve vztahu ke hradbě prozkoumali zbytky nadzemního objektu (Obr. 204). Ten se na severním profilu R18 projevil v podobě 0,1 m silné šedožluté jílovité vrstvy – kontext 191 (Obr. 205). Na ploše R19 tato vrstva pokračovala dále a po odstranění vnitřní destrukce hradby měla čtvercový tvar. Na obou výzkumech se ve vrstvě koncentrovaly nálezy mazanice a keramiky. V severním rohu útvaru se nacházela kamenná kumulace, která se svým charakterem a velikostí podobala pozůstatkům kamenné pece. Stejně jako v případě výzkumu R18 i zde byla zvýšená koncentrace mazanice a zvířecích kostí.

Obr. 201 – Výzkum R15. Keramické nádoby náležící k nadzemnímu objektu O28/R15. Kresba A. Šik.

Obr. 202 – Výzkum R15. Keramické nádoby náležící k nadzemnímu objektu O28/R15. Kresba A. Šik.

Mazanice získaná z vrstvy je z kvalitního materiálu, pevná. Na většině získaných kusů jsou otisky prutů.

V nejbližším okolí vrstvy se objevovaly veliké ploché kameny ležící na úrovni velkomoravského komunikačního horizontu. Je vysoce pravděpodobné, že některými kameny mohla být podložena konstrukce domu. Prozatím není mazanice zpracována do takové míry, aby bylo možné určit typ stavby.

Rozměry nadzemního objektu odhadují na 4×2 m s podélnou osou rovnoběžnou s podélnou osou hradby.

Identifikace nadzemních objektů v těsné blízkosti hradby je usnadněna konzervací terénní situace destrukcí tylní dřevěné stěny hradby a násypu jádra hradby. Ve dvou případech byla identifikace umožněna díky přítomnosti praznic a výrazné koncentraci celých keramických nádob i celých nádob ve fragmentech, v jednom případě díky koncentraci mazanice s otisky prutů, fragmentů keramického inventáře a odlišnému charakteru vrstvy, ve které se nacházely. Tři nadzemní objekty, které lze navzájem spojit, částečně osvětlují charakter zástavby v těsné blízkosti hradby.

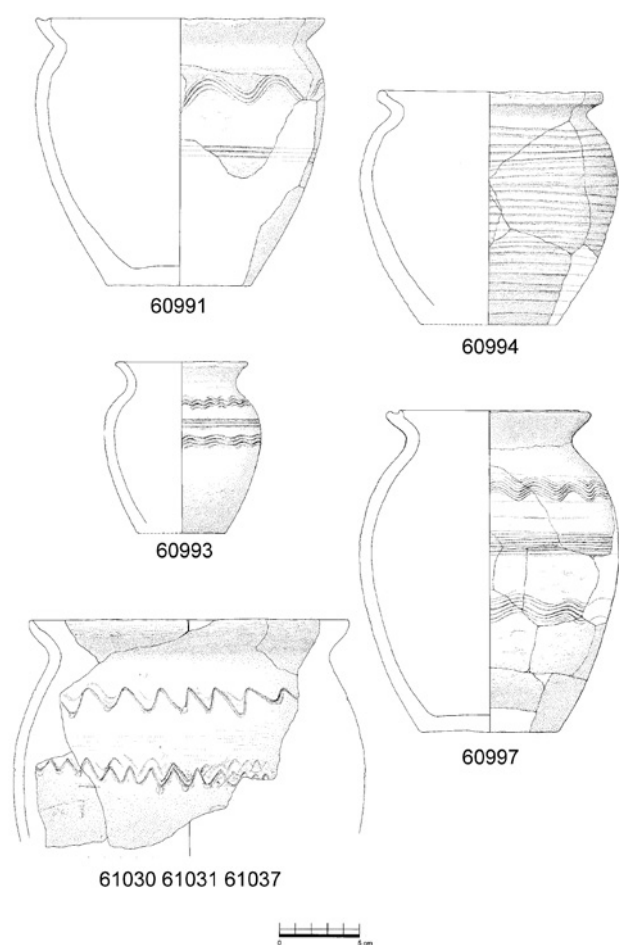
Keramické nádoby i fragmenty vykazují shodné charakteristiky ve tvaru, výzdobě a velikostech, což nevylučuje jejich shodné chronologické zařazení ani shodné využití. V každém případě je nezbytná jejich formalizovaná deskripce a srovnání s keramickým souborem ze sousední Lesní školky a Severního předhradí. Takto by snad bylo možné blíže zařadit keramický inventář do některých z definovaných typologických a chronologických skupin (Macháček 2007).

K finální rekonstrukci vzhledu zástavby v těsné blízkosti hradby je potřebná detailní analýza mazanice získané výzkumy destrukce opevnění. Bez ní není možné stanovit, zda se jednalo o objekty kulové (O28/R15), nebo srubové konstrukce (O3/R18/R19). Řešení této problematiky nesouvisí s vlastní konstrukcí hradby a je plánováno do budoucna. S hradbou však souvisí ve smyslu jejího zániku a destrukce. Vysoká koncentrace mazanice je dokladem požáru staveb. Na otázku, do jaké míry souvisí požár staveb s požárem hradby, ve smyslu, co hořelo dřívě, odpověď těžko najdeme. V každém případě můžeme uvažovat o tom, že hradba i objekty shořely současně, stejně jako o tom, že objekty podlely ohni dřívě.

Povelkomoravské objekty

Do tohoto období je možné snad zařadit žlab Z3/R18/R19. Ten byl vykopán do destrukce hradby, po zániku vyplněn a překryt mladšími sesuvy násypu jádra hradby a čelní kamenné zdi. Vrstvy byly následně překryty povodňovými sedimenty (Obr. 208). Hladina vod zvednutých při mladších povodních dosahovala stejné výšky jako je svrchní rozhraní výplně žlabu.

Datace je založena na stratigrafických vztazích bez podpory archeologického materiálu a je hypotetická.

Obr. 203 – Výzkum R03. Keramika z nadzemního objektu O11/R03. Kresba S. Plchová.

Nedatované objekty

Prozatím nedatovaným objektem je zásah po těžbě kamene na vnější destrukci hradby a čelní kamenné zdi na severovýchodním úseku. Předběžná datace B. Dostála založená na nálezů několika „novověkých“ fragmentů keramických nádob je neověřitelná, protože se nepodařilo tyto fragmenty doposud v inventáři nalézt.

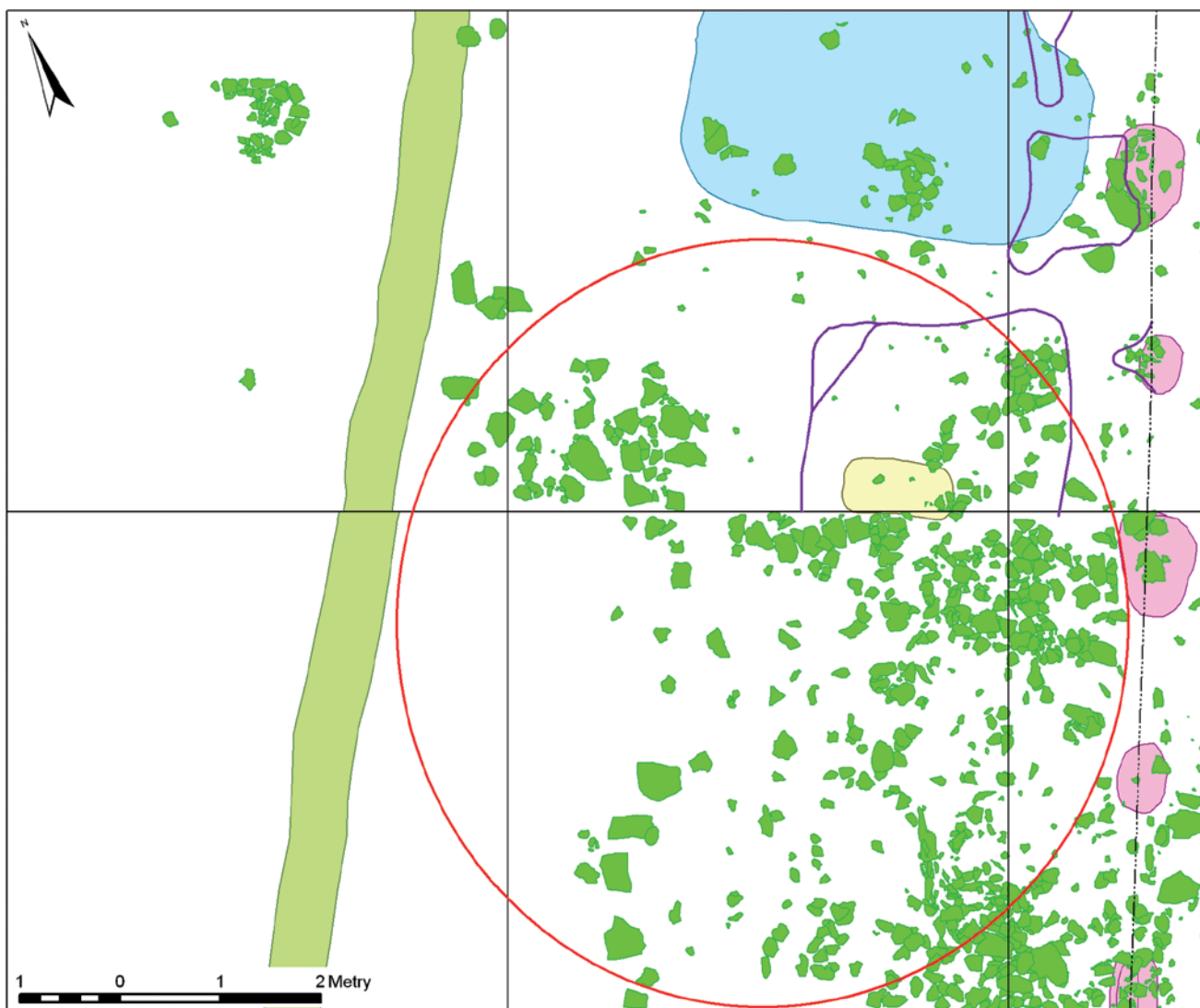
Dalším nedatovaným objektem je palisádový žlab Z1/R18/R19 (Obr. 209). Na příčném průřezu má žlab neckovitý průřez se svislými stěnami. Šířka žlabu na úrovni začištěného podloží je v rozmezí od 0,5 do 0,6 m, hloubka 0,4–0,5 m. Výplň žlabu byla jílovitá, těžce odlišitelná od okolního podloží. Ve výplni žlabu nebyly žádné nálezy. Žlab probíhal víceméně paralelně se žlabem Z2/R18/R19, nacházejícím se pod hradbou. Je velmi pravděpodobné, že oba žlaby jsou současné, vzhledem k jejich tvaru, orientaci, výplni s absencí datovatelných nálezů. V případě žlabu Z1/R18/R19 předpokládáme jeho vyhloubení i zasypání před výstavbou hradby z důvodu absence jakýchkoliv nálezů i mazanice v jeho výplni.

Novověké objekty

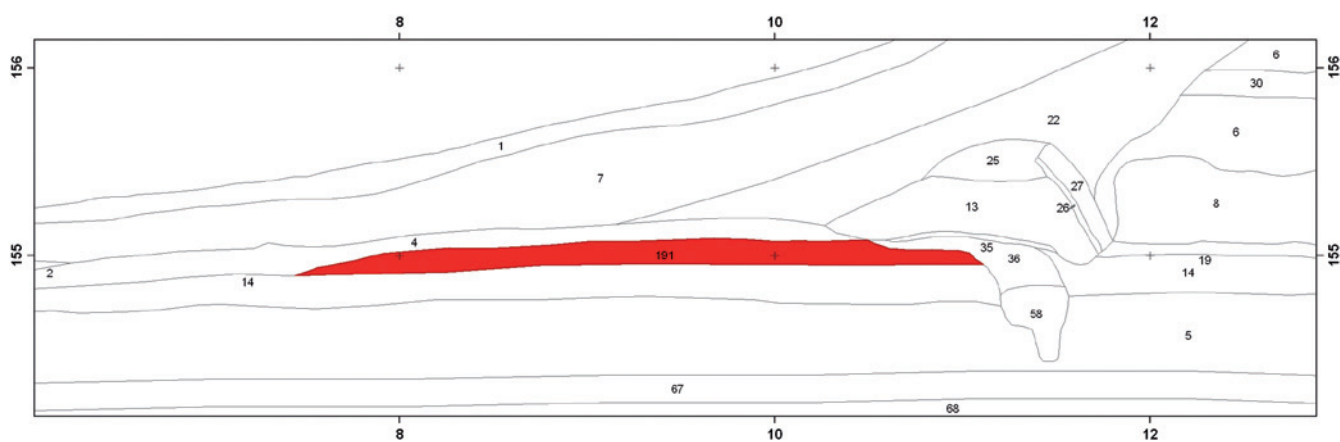
Objekty a stavby spojené se stavební činností Lichtenštejnů na Pohansku zasahovaly do destrukce hradby. Nejvýraznějším zásahem bezesporu byla výstavba zámku a s ní související úpravy krajiny zvyšující její estetickou hodnotu, ale likvidující archeologický význam lokality. Nejintenzivnější zásahy se tak dotkly jihozápadního a severovýchodního úseku destrukce hradby.

Dalším výrazným zásahem byla výstavba komunikace na vrcholu destrukce hradby na jejím severozápadním a západním úseku. Její výstavbou je narušen především násyp jádra hradby a vnitřní destrukce, bohužel současná těžká mechanizace využívající komunikaci ke svozu těžného dřeva zřejmě narušuje a zhušťuje zbytky hradby. V případě výzkumu v celé šíři destrukce hradby bude výzkum pod silnicí velmi obtížný.

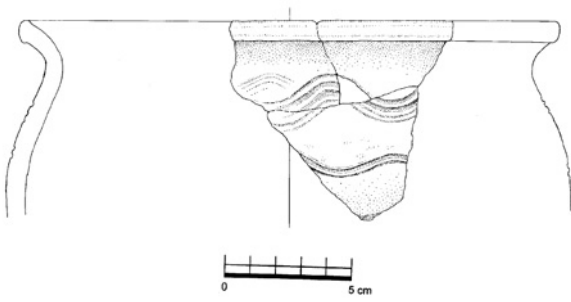
V současnosti je destrukce hradby stále intenzivně narušována zvěří, především divokými prasaty, což je přirozený neovlivnitelný faktor. Činnost společnosti Lesy České republiky a. s. prozatím nijak výrazně neovlivňuje tvar a zachovalost destrukce.

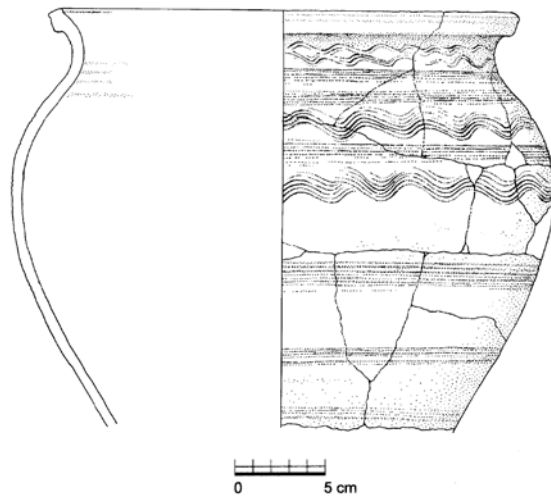
Obr. 204 – R18 a R19. Plocha objektu O3. Červený kruh označuje prostor koncentrace mazanice.

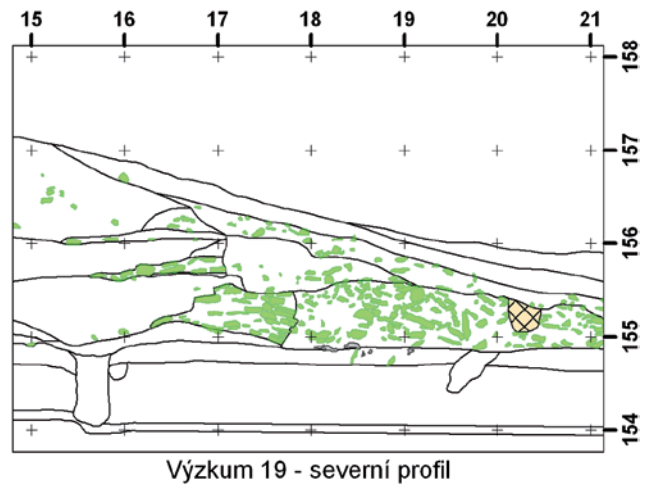
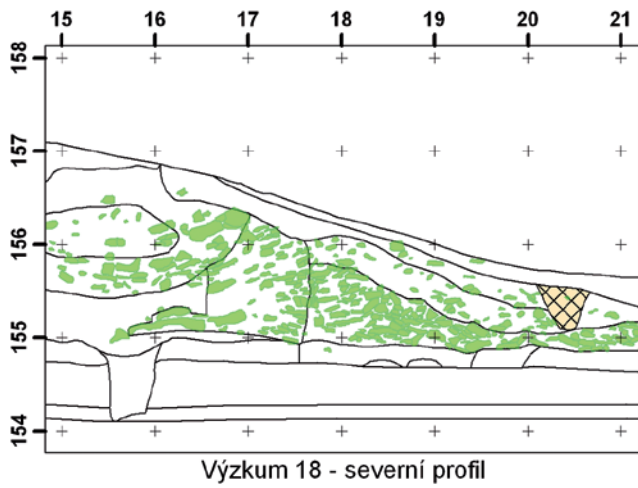
Obr. 205 – R18 – severní profil. Zbytky nadzemního objektu O3 – kontext 191.

Obr. 206 – R19. Keramika z vrstvy/objektu O3/R18/R19. Kresba S. Plchová.

Obr. 207 – R18 a R19. Keramika z vrstvy/objektu O3/R18/R19. Kresba S. Plchová.

Obr. 208 – Výzkum R18 a R19. Pozice žlabu Z3.

Obr. 209 – Výzkum R18 a R19. Žlab Z1 ve fázi dokumentace výplně.

HROBY

V nejbližším okolí hradby se podařilo výzkumy zachytit řadu hrobových celků. Prakticky při každém větším výzkumu byl odkryt jeden nebo více hrobů. Vyhodnocení hrobových celků pocházejících z výzkumů destrukce opevnění vypracoval již B. Dostál ve dvou studiích. První „Drobná pohřebiště a rozptýlené hroby z Břeclavi-Pohanska“ je věnována hrobům nalezeným jinde než na hřbitově u kostela a Jižního předhradí (Dostál 1982a). Ve druhé „Východní brána Hradiska Pohanska“ je část věnována menšímu pohřebišti v týlu brány s nálezy nestandardně pohřbených jedinců, především ženského pohlaví (1984). Až na dva hroby odkryté na nových výzkumech R18 a R19 jsou tak všechny hroby již zpracovány.

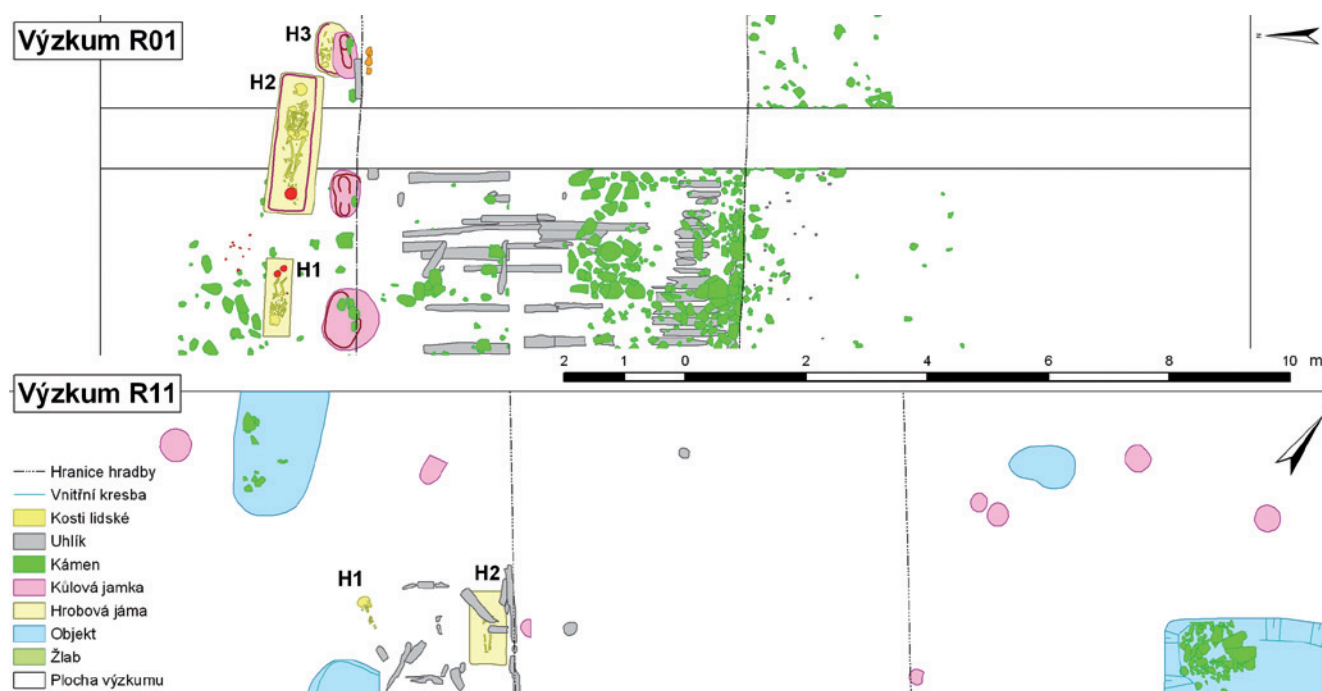
Hrobové jámy bez výjimky respektují hradbu. Některé z hrobů přiléhají k týlní dřevěné stěně tak těsně, že je možné podle nich definovat její průběh s přesností na pár centimetrů. Jejich výbava se omezuje většinou na keramiku, jen v případě hrobu H1/R01 sestávala výbava z náhrdelníku a bronzových náušnic. V případě výzkumů na severovýchodním úseku destrukce opevnění známe nálezovou situaci dále ve směru dovnitř hradiska, a můžeme tak sledovat vztah prozkoumaných hrobů k dalším objektům. Tak skupinka hrobů prozkoumaná na výzkumu R14 náleží k obdobným skupinkám známým z Lesní školky, Žárového pohřebiště a Lesního hrůdu.

Skupina hrobů prozkoumaná u Východní brány, analyzovaná již B. Dostálem, je velmi zajímavá z hlediska pohřbených

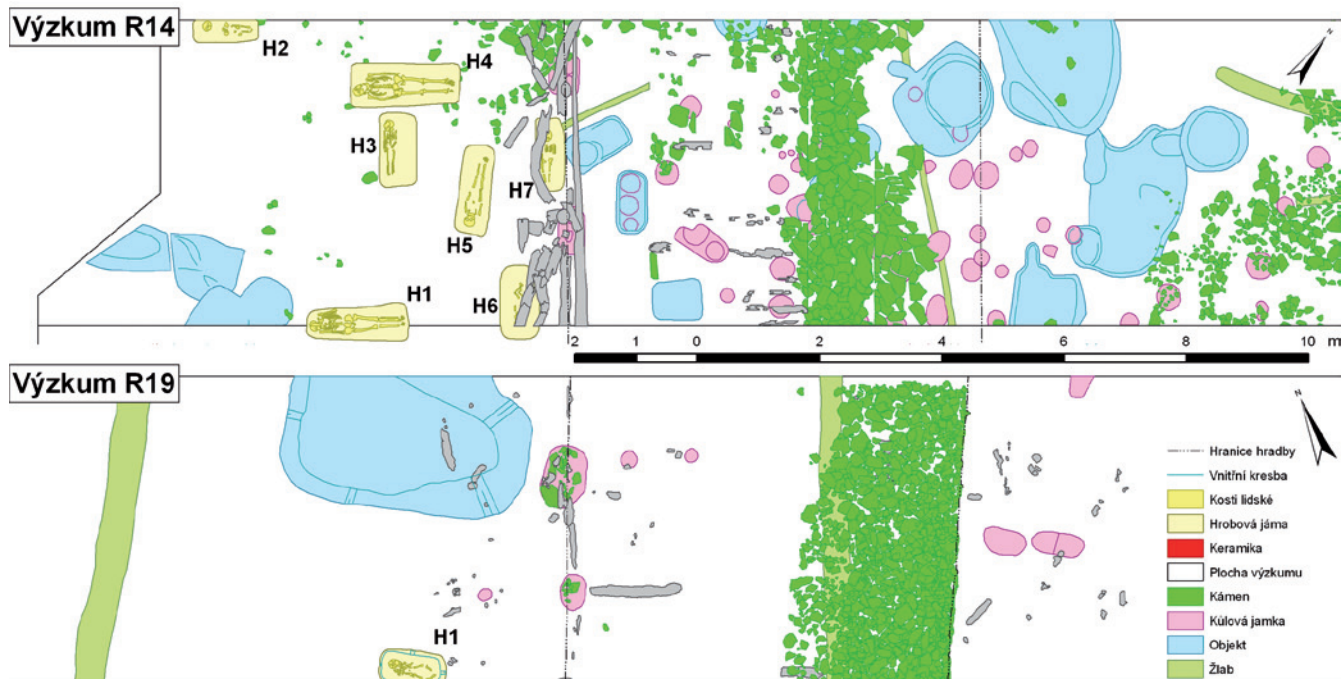
jedinců, jejichž uložení a antropologické deformace jsou z hlediska Pohanska anomální. Autor výzkumu uvažuje o protivampyrických zásazích na pohřbených jedincích (Dostál 1984). Vzhledem k omezené prozkoumané ploše v návaznosti na výzkum brány a destrukce hradby by bylo nanejvýš vhodné rozšířit plochu pro zjištění vztahu tohoto pohřebiště k okolní zástavbě. V případě, že hroby by byly skutečně osamocené, je možné, že se jedná o jedince vyčleněné ze společnosti i po smrti, pohřbením na frekventované místo, pravděpodobně křižovatku vnitřních komunikací u brány.

Pouze na dvou výzkumech se podařilo prozkoumat hroby nacházející se na vnější straně hradby. Jedná se o hroby H1/R03 a H1/R18. První H1/R03, orientovaný ve směru Z–V, byl bez milodarů, v zásypu jen s několika kusy keramiky. Druhý, H1/R18 byl orientovaný ve směru S–J, bez milodarů a netypického uložení. Jeho lokalizace v těsné blízkosti objektu O1/R18 nabízí možnost shodného datování. Potom musel být mrtvý pohřben na začátku výstavby opevnění Pohanska.

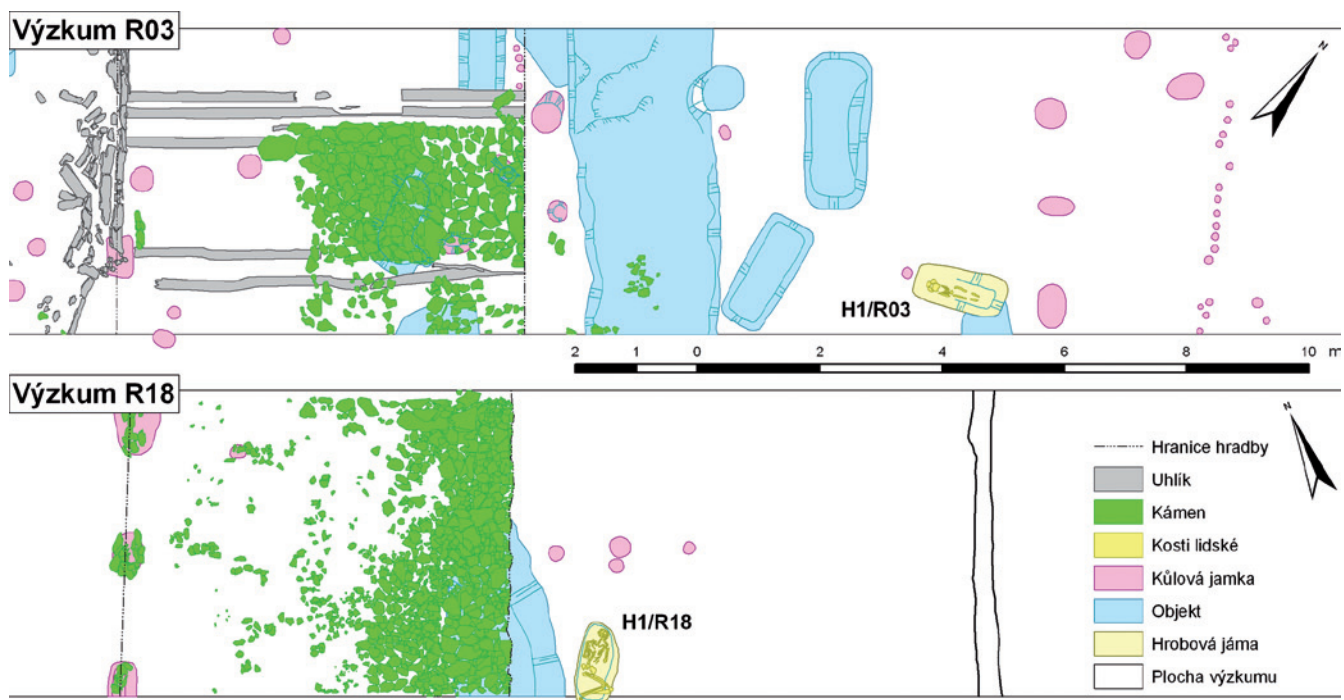
V jednom případě byl objeven hrob v násypu jádra hradby. Nacházel se v hloubce 156,05 m n. m, což je přibližně 0,3 m nad zuhelnatělými kusy základových kleštín a roštu. Jde o kostru označenou H4/R01, bez milodarů. V násypu jádra nebyla zaznamenána hrobová jáma, proto je jisté, že mrtvý byl uložen v době výstavby hradby. Antropologická analýza provedená poprvé A. Lorencovou určila pohlaví pohřbeného jedince jako ženské

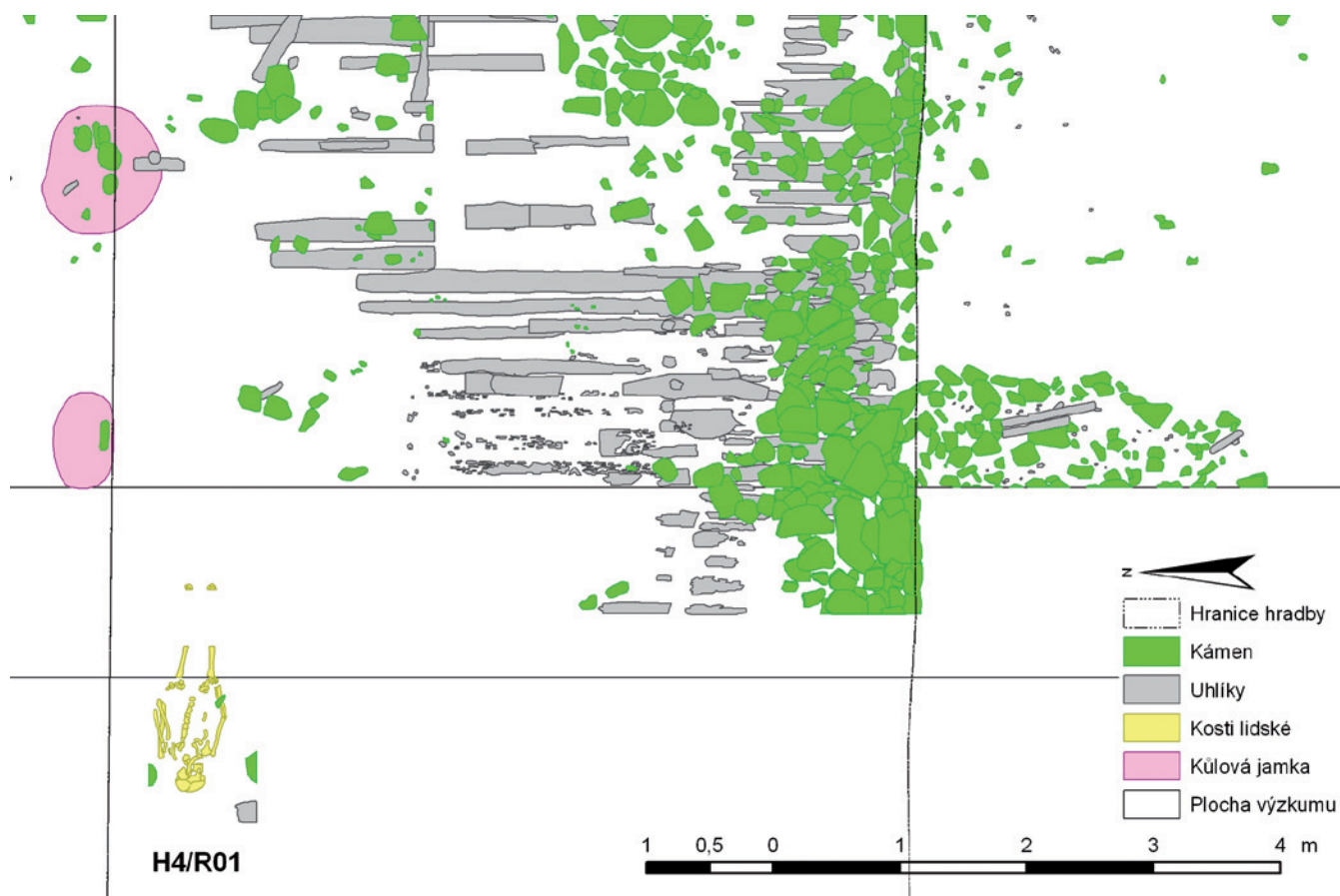
Obr. 210 – Lokalizace hrobů na výzkumech R01 a R11.

Obr. 211 – Hroby na vnitřní straně hradby. Výzkum R14 a R19.

Obr. 212 – Hroby na vnější straně hradby. Výzkum R03 a R18.

Obr. 213 – Výzkum R01. Hrob H4/R01 v násypu jádra hradby.

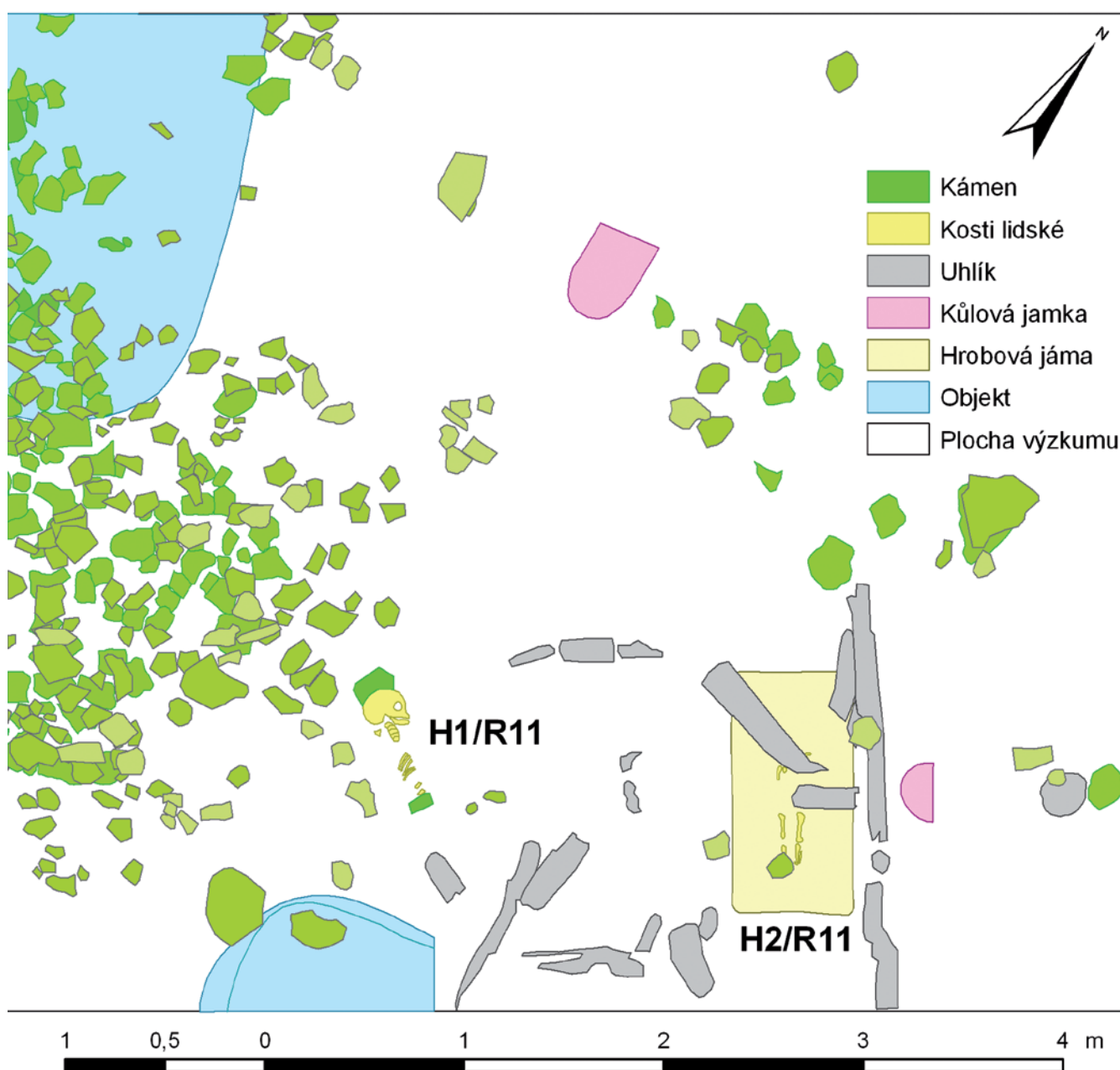
(Dostál 1982a), druhá analýza E. Drozdové udává pohlaví mužské (Drozdová 2005). Domnívám se, že s největší pravděpodobností se jedná o jedince pohřbeného při výstavbě hradby na jižním úseku linie opevnění centrálního areálu. Pokud by se tak stalo, není vyloučeno, že dotyčný zemřel přímo při práci.

Pouze jeden jediný případ „nerituálního“ pohřbu byl odkryt při výzkumu destrukce opevnění. Hrob H1/R11 objevený uvnitř opevněného areálu se nacházel na úrovni původního komunikačního horizontu a byl překrytý zuhelnatělými kusy tlíní dřevěné stěny. Podle terénního popisu B. Dostála jsou kosti ohořelé. V antropologickém popisu od E. Drozdové (Drozdová 2005) však není žádná poznámka týkající se jakýchkoliv stop po ohni na kostře. U kostry nebyly nalezeny žádné milodary. Na přímý dotaz stavu dochování kostry byla podána dodatečná informace o opálení kostí, které však nezasáhlo strukturu kostí, pouze povrch (ústní sdělení E. Drozdové).

Kostra ležela na úrovni velkomoravského komunikačního horizontu, zavalená destrukcí hradby. V dokumentaci výzkumu je zakreslena pouze lebka, část páteře a žebra. Ostatní části skeletu na plánu chybí. V textové části dokumentace jsou navíc zmiňovány zbytky pánve. Pod lebkou se měl nacházet kámen. Poblíž hrobu se nacházel objekt O2/R11. Z kompletní kostry nám chybí kosti horních a dolních končetin, což by odpovídalo tomu, že mrtvý ležel na povrchu již delší dobu a o končetiny jej mohla připravit zvěř. Teprve poté byly pozůstatky zavaleny destrukcí hradby. Mrtvý jedinec je tak jediným dokladem

případného přežít Pohanska, který však zřejmě nezpůsobil totální zánik, poněvadž hradba se zřítíla až po uplynutí delší doby (o významu hrobu viz kapitola Chronologický vývoj hradby – Zánik hradby).

Hroby a pohřbení jedinci, až na ojedinělé a bez širších souvislostí nezařaditelné případy, se výrazně neodlišují od dalších známých. Téměř absentují nálezy koster ve vztahu k destrukci hradby, o kterých by bylo možno uvažovat jako o kostrách jedinců zahynuvších při zániku hradby, tak jako se to podařilo na jiných lokalitách (Znojmo-Hradiště – více Dostál 1961; Mikulčice – viz Kavanová 2003). Hrob H1/R11 vyžaduje revizi, která bude snad možná v nejbližší době.

Obr. 214 – Výzkum R11. Hrob H1/R11 pod destrukcí hradby. Uhlíky pocházejí ze shořelé týlní dřevěné stěny.